

ВИВЧАЄМО ІСТОРІЮ ГОЛОКОСТУ – РОЗВИВАЄМО ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ І ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ

Михайло САВЧЕНКО,

*заступник директора з навчально-методичної роботи, вчитель-методист історії,
курсу «Людина і світ», Київська гімназія східних мов №1,
заслужений вчитель України*

Автор стверджує, що єдність навчання та виховання учнів у процесі вивчення історії Голокосту сприяє розвитку загальнолюдських цінностей та толерантності в учнів. У сучасному загальноосвітньому навчальному закладі має бути забезпечене розширене вивчення історії Голокосту як планетарної трагедії ХХ століття на уроках, у процесі моделювання позаурочної діяльності на засадах особистісно орієнтованого підходу з метою формування полікультурних компетентностей, історичної пам'яті особистості і попередження проявів антисемітизму та ксенофобії.

Ключові слова: Голокост, історія Голокосту, загальнолюдські цінності, толерантність, полікультурні компетентності, попередження антисемітизму та ксенофобії, полікультурне суспільство, особистісно орієнтований підхід.

LEARNING THE HISTORY OF THE HOLOCAUST – DEVELOPING HUMAN VALUES AND TOLERANCE OF INDIVIDUAL STUDENTS. Mykhailo SAVCHENKO, Deputy Director of educational-methodical work, teacher-methodologist of history, Kyiv Gymnazium of Oriental Languages №1, Honored teacher of Ukraine.

The author argues that the unity of training and education of students in the study of the Holocaust promotes human values and tolerance in students.

In today's general educational institution shall be provided with advanced study of the Holocaust as a planetary tragedy of the twentieth century in the classroom and during extracurricular activities simulations based on personal focusing approach to formation of multicultural competencies, prevention and fight the anti-Semitism and xenophobia.

Keywords: *Holokosut, universal values, tolerance, multicultural competence, prevention of anti-Semitism, xenophobia, multicultural society, personality oriented approach.*

Постановка проблеми. Після вступу України до Ради Європи, приєднання до Декларації Стокгольмського міжнародного форуму з Голокосту (2000 р.) [8], після схвалення Резолюції ООН «Про Голокост» (2005 р.), на етапі розбудови сучасної української школи, трансформації історичної освіти, інтеграції національної системи освіти у європейський освітній простір виникла нагальна потреба не тільки навчання історії Голокосту в школі, але й пошуку ефективних підходів до викладання уразливих проблем історії ХХ століття, підготовки та публікації, розроблення та використання навчальних, методичних посібників з історії Голокосту. Це одна з тем, котру не варто і не потрібно викладати лише інформативно, перелічуючи дати, трагічні події, імена тощо. Самі знання про Голокост в Європі, в Україні дуже часто не ведуть до співчуття, до саморозвитку, до висновків для себе і для інших, до винесення уроків з історії Голокосту, до усвідомлення причиново-наслідкових зв'язків чи контексту трагічних подій геноциду єврейського народу.

Перевага комплексного, особистісно орієнтованого підходів до вивчення історії Голокосту на уроках історії, інших предметів у єдності з позаурочною, позашкільною діяльністю сприяє формуванню та розвитку загальнолюдських цінностей, толерантності, полікультурних компетентностей особистості учнів, які постають перед проблемою особистісного вибору ситуації екстремі, суперечливих ситуацій та відповідальності за власний вибір в умовах полікультурного середовища.

Розгляд історії Голокосту в контексті проблемних питань допомагає педагогові уникнути створення чорно-білої картини світу, деперсоналізації убитих та злочинців. Вивчення історії Голокосту дає можливість на тлі трагедії єврейського народу показати вагу справжніх людських чеснот та формувати людину як особистість – носія загальнолюдських цінностей та сприяє формуванню моделей історичної пам'яті про Голокост в українському соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку загальнолюдських цінностей, толерантності особистості учнів на прикладі вивчення історії Голокосту маловивчена в Україні. Великі кроки у цьому контексті здійснені неурядовими, громадськими організаціями. Серед них – Всеукраїнський центр вивчення Голокосту «Ткума» – нині Український інститут вивчення Голокосту «Ткума» у місті Дніпрі; Український центр вивчення історії Голокосту та Інститут юдаїки в місті Києві та інші, які проводять інтенсивну науково-дослідницьку, публікаційну та освітню діяль-

ність, заходи, спрямовані на науково-методичне забезпечення вивчення історії Голокосту, на охорону пам'яті про Голокост, на поглиблення українсько-єврейського діалогу. Крім цього, Центр дослідження міжетнічних відносин Східної Європи, Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» розробили низку навчальних методичних посібників, допоміжну літературу з історії Голокосту в Україні, в Європі.

Вивчення історії Голокосту з 1997 року включено до навчальних програм із всесвітньої історії, історії України, що стало важливим складником переходу до вивчення історії в загальноосвітній школі з позиції мультикультуралізму та розвитку загальнолюдських цінностей, толерантності учнів.

В Україні виникла ціла «інфраструктура» досліджень історії євреїв і Голокосту. В контексті освітніх проблем протягом останніх років до загальноосвітніх навчальних закладів України почали потрапляти навчальні посібники для вчителів, учнів старших класів. В Україні перекладено, видано багато праць зарубіжних дослідників Голокосту. Вшановується пам'ять жертв Бабиного Яру в Києві, жертв геноциду євреїв в інших регіонах України.

На підставі рішення Верховної Ради Україна долучилася до кола країн, які 27 січня відзначають запроваджений ООН у 2005 році Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту.

У загальному контексті вивченню Голокосту у шкільних курсах історії України, всесвітньої історії сприяють навчальні, методичні посібники, які підготовлені вченими дослідниками Ф. Л. Левітасом, А. Ю. Подольським, М. І. Тяглим, І. Я. Щупаком та іншими.

Навчальний посібник «Уроки минулого. Історія Голокосту в Україні» А. Ю. Подольського для 10–11 класів середніх загальноосвітніх закладів України присвячений складним сторінками історії України ХХ століття, історії Другої світової війни на українських землях, а саме долі євреїв України в добу нацистської окупації (1941–1944 рр.) – історії Голокосту на українських теренах, яка була частиною геноциду єврейського народу в усіх окупованих німецькими нацистами країнах Європи в період Другої світової війни (1939–1945 рр.) [15].

Посібник для вчителя «Історія Голокосту: освіта та пам'ять» В. О. Боброва, Н. М. Голосової, О. Л. Педан-Слепухіної, А. Ю. Подольського, М. І. Тягло – це матеріали освітніх заходів проекту «Захист та меморіалізація міст масових поховання євреїв періоду Другої світової війни». Посібник націлює увагу вчителів на використання джерел місцевої історії, на проблемний підхід до навчання та виховання учнів на уроках історії Голокосту та під час проведення позаурочної діяльності вшануванням пам'яті про загиблих співгромадян [10]. Розділ 4 «Історія Голокосту та загальнолюдські цінності» націлює педагогів на комплексний підхід до вивчення історії Голокосту з погляду історії та суміжних дисциплін, є чинником формування, розвитку особистісних рис, ціннісних орієнтирів особистості, активної громадянської позиції та емпатійних установок для учнів.

Навчальний посібник «Голокост в Україні і пошуки відповідей на питання історії» для учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів підготував І. Я. Щупак. Книга укладена відповідно до авторської програми з історії Голокосту в Україні. Автор розглядає Голокост на території України в контексті історії України, історії єврейського народу, всесвітньої історії. Розглядаючи ключові історичні явища, автор на основі аналізу звертає увагу на соціально-психологічні аспекти історичних проблем та їх відлуння в сьогоденні [19].

Підготовлений спільно з С. Б. Герус робочий зошит є складовою частиною зазначеного навчально-методичного комплексу, куди входить також посібник І. Я. Щупака «Голокост в Україні: Пошуки відповідей на питання історії». Завдання для учнів передбачають різні види навчальної діяльності, які може запроваджувати вчитель [5].

Педагог-дослідник І. Б. Кабанчик розробив методичний посібник «Історія скорботи та героїзму» з історії Голокосту для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів [11].

Посібник з антидискримінаційної освіти «Я, ти, він, вона...» [3] містить матеріали, які можуть бути використані вчителями суспільно-гуманітарних предметів, класними керівниками, педагогами-організаторами, заступниками директорів з виховної роботи у системі громадянської, правової освіти та виховання учнів. Матеріали присвячені роботі з поняттями дискримінації та її різновидами на конкретних історичних та сучасних прикладах, що включають український контекст.

Навчальний посібник «Від першої особи: історія Голокосту у свідченнях очевидців» [2], підготовлений Українським центром вивчення історії Голокосту містить свідчення очевидців Голокосту, короткі методичні рекомендації до використання цих текстів.

Навчально-методичні матеріали «Назустріч пам'яті» до фільму про Голокост в Україні «Назви своє ім'я» та його дидактичними фрагментами адресовані вчителям, педагогам-організаторам, вихователям школярів, які працюють у 9–11 класах загальноосвітніх навчальних закладів [13]. Використання матеріалів посібника допомагає педагогам, учням розвивати навички історичного дослідження, інтерпретації складних конверсійних історичних подій, розуміти необхідність протистояння ксенофобії та дискримінації у сучасному світі, розвитку загальнолюдських цінностей, толерантності та демократичного співжиття.

У 2006/07 н.р. проект цього посібника проходив експериментальну апробацію у Київській гімназії східних мов №1.

Мультимедійний навчально-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів до виставки «Голокост від куль: масовий розстріл євреїв в Україні у 1941–1944 рр.» (автор-упорядник О. М. Войтенко) дає можливість одночасно розглянути історію Голокосту в двох перспективах – загальноісторичній та через історію пересічної людини. До мультимедійного комплексу входять DVD з відеосвідченнями очевидців

колекції Яхад-Ін Унум та з Архіву візуальної історії Інституту Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії, а також рекомендації до його використання, покроковий план уроку, історичні документи, карти, інші додаткові ресурси.

У рамках співпраці Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» з Будинком-музеєм Анни Франк (Королівство Нідерландів) видано навчально-методичний посібник «Виховуємо людину і громадянина» (упоряд.: С. М. Буров, О. М. Войтенко, І. А. Костюк) для вчителів історії, громадянознавства та суспільних предметів, містить матеріали, що можуть бути використані на уроках та у позаурочній роботі.

Для вчителів, учнів, студентів, широкого кола читачів призначене видання «Голокост в Україні (1941–1944). Словник-довідник (авт.-упоряд.: О. В. Гісем, О. О. Мартинюк). Ця праця містить узагальнення понятійного й термінологічного апарату, що використовується в сучасній науковій, науково-публіцистичній та публіцистичній літературі із зазначеної теми. Вона покликана полегшити сприймання теми Голокосту тими, хто не є фахівцем у цій проблематиці, зокрема, учнями старших класів та вчителями.

Навчальний посібник «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна» підготовлений у рамках проекту «Історія України багатокультурна» науковцями, педагогами-членами Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» у партнерстві з Європейською асоціацією історії «Єврокліо» і призначений для використання на уроках історії України та всесвітньої історії, на факультативах, спецкурсах та у позакласній роботі [16].

В Україні видано українською мовою матеріали з історії євреїв та антисемітизму в Європі, розроблені Будинком-музеєм Анни Франк (Королівство Нідерландів) та Організацією безпеки та співробітництва в Європі [9].

Цінними в роботі з учнями є видання: навчальний посібник «Від першої особи: історія Голокосту у свідченнях очевидців» [2], розроблений Українським центром вивчення історії Голокосту та навчально-методичний посібник «Біль пам'яті» до виставки «Голокост від куль: масовий розстріл євреїв в Україні у 1941–1944 рр.» та відеокomпонент до нього [1].

Методичні рекомендації «Вивчення Голокосту в курсі історії України, всесвітньої історії та на факультативних заняттях» опублікував Ф. Л. Левітас [12]. Т. О. Чайка – автор матеріалів до навчального курсу для вищих навчальних закладів (бакалаврський рівень навчання) та 10–11 класів «Голокост в Україні: історія, психологія, етика». Програма курсу передбачає широке використання біографічних джерел, матеріалів «усної» історії – відео- та аудіоінтерв'ю з тими, хто пережив Голокост, пропонує, крім навчальних занять, проведення семінарів, практикумів, індивідуальних бесід, консультацій викладача [18].

У позаурочній роботі з учнями використовується: спеціальний випуск наукового часопису «Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі» Україн-

ського центру вивчення історії Голокосту, який присвячено X Всеукраїнському конкурсу учнівських робіт «Історія та уроки Голокосту» (2009–2010 рр.); містить повні тексти кращих учнівських робіт за 2006–2009 роки. Корисним для педагогів, учнів-дослідників історії Голокосту є видання «Уроки Голокосту – уроки гуманізму» – збірка вибраних матеріалів творчих робіт викладачів, студентів, старшокласників-переможців V Міжнародного конкурсу Всеукраїнського центру вивчення Голокосту «Ткума» 2008 року. Серед робіт учителів – методичні рекомендації з організації факультативної діяльності з проблематики вивчення Голокосту, сценарії позакласних заходів, присвячених пам'яті жертв Голокосту. На сторінках інформаційно-методичного бюлетеня «Уроки Голокосту» Українського центру вивчення історії Голокосту (Київ) та Вісника Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума» (Дніпро) педагог знайде матеріали з наукової проблематики історії Голокосту, методичні розробки уроків, позаурочних заходів із педагогічного досвіду.

Людина є складною суспільною системою, яка вирізняється розмаїттям цінностей, взаємозв'язків з навколишнім світом. Питання філософії цінностей, ціннісно-орієнтованої відповідальної поведінки людини досліджували: І. Д. Бех, Н. М. Бібік, Г. О. Васьківська, О. І. Вишневський, С. В. Косянчук, О. В. Москаленко, В. В. Рибалка, О. Я. Савченко, О. В. Сухомилинська та інші.

Проблеми особистості та діяльність у контексті полікультурного середовища та соціально-педагогічних основ формування толерантності у дітей та молоді стали предметом дослідження А. Г. Асмолова, В. В. Величко, О. А. Гриви, А. Г. Дергай, Г. Д. Дмитренко, Ф. В. Карпович, А. А. Погодіна, О. М. Славчика, В. О. Тишкова, Л. А. Шайгарова, О. Д. Шарова та інших.

Декларація принципів толерантності (ЮНЕСКО, 1995 р.) [7] розглядає основні рівні упровадження принципів толерантності (особистий, державний, соціальний), пріоритет у розвитку ідей толерантності віддає системі освіти. Аксиологічні складові толерантності особистості – ціннісні установки – спрямовані на: цінність особистості і культури як соціального феномена; паритетні взаємоважливі відносини; соціальна відповідальність за свої слова і вчинки; подолання стереотипів, упереджень, агресії (Грива О. А.).

У педагогіці існує напрям – педагогіка толерантності. Толерантність розглядається як складова життєвої компетентності у процесі виховання дітей і молоді [6, с. 30]. Поняття «толерантність», «толерантна особистість» багатьма вченими розглядається в тісному зв'язку з категорією «полікультурність», «полікультурне суспільство».

Як синонім до полікультурності вживають термін «багатокультурність» або «мультикультурність» (Дмитрієв Г. Д., Дробіжева І. С., Кон І. С., Кузьміна М. Н., Тишков В. О. та інші).

Полікультурність середовища розцінюється як соціальний феномен українського суспільства. У контексті полікультурного середовища актуальним є питання про культурну (етнічну) ідентичність особистості [Там

само, с. 19]. З попереднім тісно пов'язане поняття самоідентифікації як право людини на самостійний вибір певної ідентичності: в культурі етносу, релігії, іншої соціальної номінації. Самоідентифікація трактується як найважливіший компонент соціалізації особистості (Грива О. А.).

Питання виховання толерантної особистості – важливе в переліку сучасних соціальних і педагогічних проблем. Загальнолюдські цінності розглядаємо як цінності, які мають значення для збереження і розвитку людства на різних етапах його існування і є основою для співпраці та взаєморозуміння між людьми.

Мета статті – акцентувати увагу на доцільності застосування комплексного та особистісно орієнтованого підходів до вивчення історії Голокосту задля формування і розвитку загальнолюдських цінностей, толерантності особистості у навчанні й виховній діяльності на прикладі Київської гімназії східних мов №1.

Виклад основного матеріалу. Становлення громадянського суспільства в Україні можливе лише за умови трансформації етнічної спільноти у спільноту політичну, об'єднану спільними цінностями і пріоритетами, тобто модерну націю. Такий підхід є особливо актуальним як для історичної освіти на тлі мовного, етнічного, релігійного та регіонального розмаїття українського суспільства, так і для формування громадянина – патріота України.

Історична пам'ять про Голокост в Європі, в Україні та його вивчення на уроках гуманітарних предметів, у позаурочній виховній діяльності сприяє усвідомленню планетарної катастрофи ХХ століття в роки Другої світової війни та визначенню перспектив вивчення історії Голокосту для розвитку загальнолюдських цінностей, толерантної особистості учнів, несприйняття насилля. Органічне поєднання наукових і методичних аспектів щодо викладання історії Голокосту в освітньому просторі України, збереження пам'яті про Голокост в українському суспільстві, інтеграція студій з історії Голокосту в загальнонаціональний історичний контекст та в загальну модель пам'яті про Другу світову війну, заглиблення в ідейні підвалини Катастрофи (антисемітизм, расова теорія і т.п.), компаративний підхід у геноцидознавстві, у дослідженні історії масових убивств євреїв на теренах Європи, України, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями сприяє формуванню культури пам'яті про Голокост в українському суспільстві. Потребує компетентності й системності навчання історії Голокосту і з культурницького погляду, і з огляду на міждисциплінарний, особистісно орієнтований підходи у навчанні та вихованні учнів. Ми згодні з переліком змістових принципів шкільної історичної освіти, визначених науковцями: соціоантропоцентричності, гуманізації, інтегрування, полі- та інтеркультурності, цілісності, системності, альтернативності, які слід застосовувати при організації освіти про Голокост. Коригування змісту навчання історії Голокосту варто сприймати як закономірне явище, зумовлене логікою розвитку освітньої галузі, історичної науки та методологічних засад тощо. Педаго-

гічна модель вивчення історії Голокосту в школі має розвивати в учнів розуміння спільної історичної долі всіх тих народів, що за різних обставин опинилися на українських теренах, виховувати повагу до загальнолюдських і національних цінностей, вчити сприймати особливості національних культур, розуміти їх значення в сучасному різноманітному світі, що в основі громадянського миру і суспільного розвитку лежить взаємоповага, толерантне ставлення, критичне мислення, плюралізм, антирасизм, вміння знаходити порозуміння з іншими.

Педагоги у своїй діяльності з вивчення історії Голокосту мають дотримуватися принципів: хронологічного, полікультурного, багато перспективності, краєзнавчого, конкретно-історичного, аксіологічного. Особливої уваги потребує колективне обговорення проблем антисемітизму, ксенофобії, расизму, аналізу різних поглядів на їх оцінювання та розв'язання, моделювання ситуацій тощо.

Поняття «толерантність» ми розглядаємо в тісному зв'язку з категорією «полікультурність», бо полікультурність створює ті самі особливі умови, за яких розгортається формування толерантності сучасного підростаючого покоління в Україні – полікультурному суспільстві. Полікультурне середовище в Україні – сукупність умов життєдіяльності людей різних національностей, які визначають взаємодію в одному комплексі (територіальному, інституційному, тимчасовому) культур (етичних, релігійних, вікових тощо). Полікультурне середовище – соціальний феномен як минулого, так і сучасного українського суспільства. Ці поняття важливі в контексті розуміння історії Голокосту.

Провідна роль належить формуванню у дітей моральних якостей, цінностей, вмінням урегулювати конфліктні ситуації, розумінню учнями того, що вони живуть у суспільстві з багатьма культурами і мають толерантно ставитися до історії та традицій інших народів, поважати їх, – зазначає К. Галлагер [4, с. 15].

Окрім вивчення тем, пов'язаних з історією Голокосту, у шкільних курсах «Мій Київ», історії України, всесвітньої історії здійснюємо інтеграцію знань про Голокост як геноцид єврейського народу у шкільні предмети «Правознавство», «Людина і світ», «Зарубіжна література», «Українська література», «Мистецтво» (5–8 класи), «Художня культура» (9 класи), «Громадянська освіта» (10–11 класи) тощо.

У ході дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня в гімназії за темою «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів» розроблено для уроків англійської, китайської, японської, арабської, перської, гінді, турецької, корейської мов у 10–11 класах навчальні теми «Бабин Яр: біль і трагедія», «Голокост».

Заступник директора з навчально-методичної роботи, вчитель історії Київської гімназії східних мов №1 М. П. Савченко розробив програму спеціального курсу «Уроки Голокосту – уроки толерантності для культури ми-

ру» для учнів 10–11 класів з поглибленим вивченням історії гімназій, ліцеїв, коледжів [17, с. 24–26]. Ця авторська робота посіла 1-ше місце на IV Міжнародному конкурсі творчих робіт учнів, студентів, викладачів «Уроки Голокосту – уроки толерантності» у 2007 році (організатор: Всеукраїнський центр вивчення Голокосту «Ткума» за підтримки Міністерства освіти і науки України). Програма успішно апробована в Київській гімназії східних №1 та презентована на семінарі для вчителів українських шкіл у Міжнародній школі Яд Вашем (Ізраїль, Єрусалим, 2007 рік).

Пропонований авторський спеціальний курс (курс за вибором) «Уроки Голокосту – уроки толерантності для культури миру» для учнів 10–11 класів покликаний: поглибити знання учнів з історії Голокосту в Європі, в Україні на основі роботи з писемними документами, зі спогадами очевидців трагедії, з відеодокументами; простежити безпрецедентний, універсальний характер Голокосту як геноциду єврейського населення в Європі, Україні, злочинної ідеології, політики і практики III Рейху щодо «остаточного розв'язання єврейського питання»; визначити особливості Голокосту у різних місцевостях України в різні періоди Другої світової війни; удосконалити форми, методи роботи із щоденниками дітей, підлітків – свідків Голокосту як одним із видів історичних джерел, які сприймаються як ровесники нинішніх школярів; сприяти осмисленню світової історії в XX столітті та розумінню причин геноциду народів у різних країнах світу; розширити уяву про розгалужену систему нересудів, стереотипів у ставленні народів одне до одного з метою усвідомлення цінності плюралізму, толерантності, культури миру, миролюбства; визначити уроки Голокосту як уроки толерантності для культури миру, безконфліктності; усвідомити роль національної толерантності, дотримання прав людини, прав національних меншин – основоположних принципів міжнаціональних відносин у сучасному світі, у правовій, демократичній державі; відпрацювати методiku роботи з різними джерелами знань із зазначеної проблематики на основі особистісно орієнтованих педагогічних технологій, педагогіки толерантності, педагогіки культури миру, використання традиційних та сучасних інформаційних інтерактивних методик; визначити роль сучасних міжнародних, європейських інституцій, міжнародних стандартів прав людини у забезпеченні стабільного миру, злагоди та взаєморозуміння між народами; розвиток творчих здібностей та заохочення учнів до дослідницької, пошукової діяльності на основі міждисциплінарних підходів; навчити учнів здійснювати реконструкцію історичної послідовності подій Другої світової війни, інтерпретувати причини, передумови Катастрофи європейського єврейства, проводити порівняльний аналіз конкретно-історичних й цивілізаційних аспектів Голокосту та інших геноцидів, історії українсько-єврейських взаємин напередодні та в роки Другої світової війни; визначити місце й роль єврейського чинника в культурно-історичних процесах у Європі напередодні Голокосту чи після війни; визначити роль сучасних міжнародних, європейських інституцій, міжнародних стандартів прав людини у забезпеченні стабільного ми-

ру, злагоди та взаєморозуміння між народами; виховання в учнів почуття толерантності, людської, етнонаціональної гідності, патріотизму, поваги до всіх народів, дружби між народами, визначивши особливу роль миролюбності та миротворення в сучасному світі; формування в учнів критичного мислення, власних переконань, вміння аргументувати, поваги до думок іншої людини, вміння розв'язувати конфлікти правовими засобами на основі толерантності, культури миру.

На основі сучасних тенденцій в історичній науці – зміни методології, принципів та ідейних засад, учитель, насамперед, використовує історію повсякденності як людинознавчу історію (новий напрям у методології історії). Історія повсякденності (у цьому випадку євреїв, українців, ромів та ін. у роки війни, у післявоєнний час) – це, передусім, процес олюднення побуту, психологізація щоденного життя, ставлення людини до побутових проблем, до влади, держави, суспільства у цілому через призму особистісного сприймання умов життя. Акцентування вчителя на історії повсякденності зможе корінним чином змінити світоглядні орієнтири (всі, хто вивчає історію України, зокрема історію Голокосту в Україні, українсько-єврейські взаємини в роки Другої світової війни, сучасні міжетнічні стосунки), будуть зосереджені на потребах людини, громадянського суспільства, а не держави й економіки. Ця гуманістична позиція відповідає особистісно розвивальній системі освіти, яка нині вибудовується в Україні.

Навчально-тематичний план спецкурсу «Уроки Голокосту – уроки толерантності для культури миру»

№з/п	Тема	Усього год	Кількість год:	
			теорет.	практ.
1.	Вступ. Голокост – планетарна трагедія ХХ століття і досвід	1	1	–
2.	Голокост – злочин проти людства	3	2	1
3.	Голокост у країнах Європи. Очевидці трагедії свідчать...	6	3	3
4.	Голокост на території України: правда проти перекручень, фальсифікацій	5	3	2
5.	Українсько-єврейські відносини напередодні та в роки Другої світової війни	5	2	3
6.	Світ після Голокосту	3	1	2
7.	Уроки Голокосту та толерантність	4	2	2
8.	Культура миру	3	1	2
9.	Ненасилля. Миролюбність та миротворчість. Захід і схід конфлікт цивілізацій. Вирішення конфліктів	4	2	2
Усього		34	17	17

Навчальна програма курсу «Уроки Голокосту – уроки толерантності для культури миру» містить навчально-тематичний план, програмовий матеріал до вивчення, а також список рекомендованої літератури для вчителя, учнів.

Кожна програмна тема містить рекомендації щодо форм, методів роботи з учнями над темою (теоретичні, практичні заняття).

Програма для учнів 10-11 класів середньої школи, гімназій, ліцеїв, коледжів може бути доповнена матеріалами з місцевої історії Голокосту, що дасть змогу краще усвідомити всеосяжний характер, універсальність Голокосту як у Європі, так і в Україні (на теренах колишнього СРСР), визначити універсальність рівності народів та толерантності особистості.

Традиційно в гімназії проводиться комплекс заходів до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту, Днів пам'яті жертв Бабиного Яру.

Окрім розгляду проблем історії Голокосту в гімназії розроблено тематику питань для методичних кафедр щодо педагогічної протидії можливим проявам ксенофобії, расовій, етнічній дискримінації та виховання у гімназистів загальнолюдських, етнонаціональних, громадянських цінностей, полікультурних компетентностей, толерантності та культури миру.

Розвиток загальнолюдських цінностей, толерантності особистості здійснюємо у контексті популяризації принципів міжетнічної, міжконфесійної та міжрасової злагоди за сприяння усвідомленню необхідності послідовного використання фундаментальних принципів політичної культури, готовності до захисту тих, хто зазнає переслідувань за свою соціокультурну «іншість» чи за політичні переконання, чи за расовою ознакою.

Для розв'язання навчально-виховних проблем використовуємо інтегрований підхід, проблемне навчання, метод проєктів, ситуативні методики, практикуми тощо. Навчання та виховання на прикладі історії Голокосту має практико-орієнтований характер і пов'язаний з життєдіяльністю людини.

Набутий педагогічний досвід Київської гімназії східних мов №1 був успішно презентований та схвалений на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, навчально-методичних семінарах, практикумах з проблематики вивчення історії Голокосту в школі.

Висновки. Педагогічна модель розвитку загальнолюдських цінностей, толерантності особистості учнів побудована на засадах освіти та виховання на історії Голокосту. Формування історичної пам'яті поколінь сприяє розвитку активної життєвої позиції учнів, утвердженню норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини, усвідомлення необхідності міжнародної, міжнаціональної злагоди, виховує повагу до багатокультурного характеру людського співтовариства, дає розуміння того, що без толерантності не може бути миру і без миру неможливі розвиток, демократія та суспільний прогрес. Використання сучасних педагогічних технологій, у тому числі технологій інтерактивного навчання, на засадах компетентнісного, системного, особистісно орієнтованого, діалогічного підходів, урахування вікових особливостей школярів у навчально-виховному процесі на прикладі історії Голокосту сприяють засвоєнню учнями загальнолюдських цінностей, полікультурних компетентностей, що сприяє інтеграції освіти України у європейський освітній простір. Освітній вимір історії Голокосту сприяє міжкультурній освіті українського соціуму.

Ефективність реалізації поетапних дій у педагогічній моделі розвитку загальнолюдських цінностей та толерантності особистості учнів залежить

від таких чинників: опанування педагогами науково-теоретичних основ проблемної теми у ході самоосвіти, орієнтації на гуманістичні, загальнолюдські ідеали та цінності; активної участі у навчально-методичних семінарах, науково-практичних конференціях, тренінгах, практикумах з проблематики освітніх аспектів історії Голокосту; професійної свідомості і саморозвитку щодо реалізації особистісно орієнтованого навчання та виховання; готовності педагога до праці з учнями (проектна, дослідницька, волонтерська діяльність); розвитку творчого потенціалу педагога та самоаналізу набутого досвіду з проблематики вивчення історії Голокосту; вивчення та аналізу здобутків (досвіду) в Україні та за рубежом; тісної співпраці з громадськими об'єднаннями, творчими спілками, науковцями, які досліджують історію Голокосту, виховні аспекти розвитку загальнолюдських цінностей, толерантність особистості; уміння реалізувати провідні ідеї навчального предмета, коригувати навчально-виховний процес задля досягнення високого рівня індивідуальної роботи учителя з учнем; розроблення авторських педагогічних моделей, авторських програм вивчення історії Голокосту; корекції процесу розвитку загальнолюдських цінностей; цілеспрямованої роботи з особистістю учня; рівня володіння педагогічною технікою (володіння ефективними формами і методами організації навчально-виховного процесу); змісту форм і методів методичної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі, в районі, місті тощо; системного підходу в управлінні процесом розвитку загальнолюдських цінностей та толерантності особистості через вивчення історії Голокосту та усвідомлення його уроків.

Література

1. Біль пам'яті : навч.-метод. посіб. до виставки «Голокост від куль: масовий розстріл євреїв в Україні у 1941–1944 роках» [Текст та відеокomпонент до нього] / [авт.-упор. О. М. Войтенко]. – К. : ТОВ «Майстер книг», 2011. – 64 с.

2. Від першої особи: історія Голокосту у свідченнях очевидців : навч. посіб. [Текст] / [розроб.: Український центр вивчення історії Голокосту, Інститут Шоа університету Південної Каліфорнії; авт. та упор. текстів і матер.: В. Бобров, О. Педан-Слепухіна, М. Тяглий]. – К., 2014. – 279 с.

3. *Войтенко, О. Я*, ти, він, вона... : посіб. для вчит. з антидискримін. освіти [Текст] / [Олександр Войтенко, Юрій Комаров, Ірина Костюк]. – Дрогобич : Вид. фірма «Відродження», 2009. – 120 с.

4. *Галлагер, К.* Викладання історії в контексті сприяння демократичним цінностям і терпимості (Викладання і вивчення історії в школі) : посіб. для вчит. [Текст] / Кармел Галлагер. – К. : МОН України, Українська правнича фундація, Центр інформації та документації Ради Європи в Україні, 1998. – 48 с.

5. *Герус, С.* Голокост в Україні: пошук і відповіді на питання історії : роб. зошит для старш. кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / Світлана Герус. – Дніпропетровськ : Центр «Ткума», 2005. – 64 с. – (Українська бібліотека Голокосту).

6. *Грива, О. А.* Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища : монографія [Текст] / О. А. Грива. – К. : Вид-во ПАРАПАН, 2005. – 228 с.

7. Декларація принципів толерантності [Текст]. – Париж : ЮНЕСКО. – К., 1995. – 16 с.

8. Декларація Стокгольмського міжнародного форуму по Холокосту [Текст] // Преподання теми Холокоста в XXI веку / [ред.: Й. А. Альтман]. – М. : Фонд «Холокост», 2013.

9. Євреї в Європі до 1945 року. – Ч. 1: Навчальні матеріали з історії євреїв та антисемітизму в Європі [Текст] / Дім Анни Франк, ОБСС. – К., 2009. – 7 с.; Антисемітизм – вічна боротьба? – Ч. 2: Навчальні матеріали з історії євреїв та антисемітизму в Європі [Текст] / Дім Ан-

ни Франк, ОБСЄ. – К., 2009. – 7 с.; Упередження You? – Ч. 3: Навчальні матеріали з протидії дискримінації, расизму та антисемітизму [Текст] / Дім Анни Франк, ОБСЄ. – К., 2009. – 8 с.

10. Історія Голокосту: освіта та пам'ять: посібник для вчителя [Текст] / [авт. та упор. текстів: В. Боборов, Н. Голосова, О. Педан-Слепухіна, А. Подольський, М. Тяглий]. – К.: Український центр вивчення історії Голокосту, 2012. – 124 с.

11. *Кабанчик, І. Б.* Історія скорботи та героїзму: метод. посіб. з історії Голокосту для вчит. Загальноосв. навч. закл. [Текст] / І. Б. Кабанчик. – Дніпропетровськ: Центр «Ткума»; Запоріжжя: Прем'єр, 2004. – 96 с.

12. *Левітас, Ф. Л.* Вивчення Голокосту в курсі історії України, всесвітньої історії та на факультативних заняттях: метод. рек. [Текст] / Ф. Л. Левітас. – Дніпропетровськ: Центр «Ткума», 2003. – 28 с.

13. Назустріч пам'яті. Навчально-методичний посібник до фільму про Голокост в Україні «Назви своє ім'я» [Текст] / [авт.-упор.: О. М. Войтенко, М. І. Тяглий]. – К.: Поліграф. фірма «Оранта», 2007. – 240 с.

14. *Подобед, А.* Актуальні завдання організації викладання теми «Голокост» у шкільному курсі всесвітньої історії та історії України середньої загальноосвітньої школи [Текст] / А. Подобед // Проблеми Холокоста: науч. ж-л. / Всеукраїнський благодетельний Фонд «Научно-практический центр еврейской истории и культуры «Ткума». – Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – Вып. 1. – С. 130–139.

15. *Подольський, А.* Уроки минулого. Історія Голокосту в Україні: навч. посіб. для уч. 10-11 кл. серед. загальноосв. закл. України [Текст] / А. Подольський. – К.: Вид-во «Сфера», 2007. – 100 с.

16. Разом на одній землі. Історія України багатокультурна: навч. посіб. [Текст] / [авт. та упор. розділів: О. Мисан, С. Антипова, М. Варшавська, П. Вербицька, Н. Герасим, Н. Голосова, Т. Гошко, П. Кендзьор, О. Кожем'яка, О. Козорог, О. Міхеєва, О. Педан-Слепухіна, В. Пестрецов, В. Чумак / Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба». – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 332 с.

17. *Савченко, М.* Уроки Голокосту – уроки толерантності для культури миру: авт. програма курсу за вибором для уч. 10–11 кл. з поглибл. вивч. історії гімназій, ліцеїв, коледжів (Мета та завдання, тематичний план курсу) [Текст] / Михайло Савченко // Уроки Голокосту: інф.-пед. бюл. Укр. центру вивчення історії Голокосту. – К.: Укр. центр вивчення історії Голокосту, 2011. – Спеціальний випуск (жовт.). – С. 24–26.

18. *Чайка, Т. А.* Холокост в Україні: історія, психологія, етика: матер. к учеб. курсу для высш. учеб. завед. (бакалавр. уровень обуч.) и 10-11 кл. сред. шк. [Текст] / Т. А. Чайка. – К.: Дух і літера, 2002. – 94 с.

19. *Щупак, І. Я.* Голокост в Україні. Пошуки відповідей на питання історії: навч. посіб. для старш. кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / І. Я. Щупак та ін. – Дніпропетровськ: Центр «Ткума», 2005. – 148 с.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-МОВНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГІМНАЗІЇ

Михайло САВЧЕНКО,

заступник директора з навчально-методичної роботи, вчитель-методист історії, курсу «Людина і світ», Київська гімназія східних мов № 1, Заслужений вчитель України

У статті автор окреслює науково-теоретичні підходи до розвитку культурно-мовних цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи в Київській гімназії східних мов № 1.

Ключові слова: мовна особистість, культурно-мовні цінності, розвиток культурно-мовних цінностей, напрями розвитку культурно-мовних цінностей, мовна картина світу, мовна компетенція, комунікативна компетенція, культура мовлення, учні, дослідно-експериментальна робота в гімназії, особистісно-орієнтований підхід.